

* * *

УДК 32.019.5:315.46

Руженко Л. М.
аспірантка кафедри соціальних теорій, Національний
університет “Одеська юридична академія”
(Україна, Одеса), lidochkaruzhenko@gmail.com

ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ У ДОБУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Досліджено особливості та складові процесу формування громадської думки у добу глобалізації. За допомогою історичного підходу та системного аналізу осягнена сутність громадської думки, визначено зміни механізмів її формування під впливом глобалізації та роль у сучасній політичній системі. Відзначено, що під впливом процесу глобалізації громадська думка формується локальними, національними та глобальними політичними акторами та інституціями глобального громадянського суспільства.

Ключові слова: громадська думка, глобалізація, інформаційне суспільство, політичні партії, громадянське суспільство.

Актуальність дослідження феномену громадської думки обумовлена тим, що у сучасному світі поширюються глобальні тенденції. Формування світового фінансового ринку створює передумови для розвитку глобального економічного та політичного просторів, де акторами виступають не лише національні держави, а і транснаціональні корпорації та агломерації. Політичні еліти різних держав поступово інтегруються в глобальні процеси, єдина комунікаційна мережа об'єднує технологічні підприємства, дослідницькі та наукові центри і мегаполіси.

Глобальні зміни змінили і уявлення про процес формування громадської думки. Наслідком глобалізації та розвитку інформаційних мереж стає процес формування загальносвітової (глобальної) громадської думки.

Технологічний розвиток та поява мультимедіа, що поєднують аудіо, відео та текстову інформацію призвели до становлення “інформаційного суспільства”, “реальної віртуальності” та медіатизації політики. Мас-медіа “Галактики Маклюєна” перетворюються на поле політичного протистояння, мета якого – вплив на громадську думку. Саме тому велеторальних кампаніях перемагає той, хто краще організує ефектне шоу в мас-медіа, з використанням компромату та технологій імідж-мейкінгу.

Усе це актуалізує дослідження громадської думки в сучасному глобалізованому світі, визначення “громадської думки” у добу, коли вона перетворюється на глобальний феномен та визначає правила політичної гри у багатьох країнах світу.

У сучасних умовах громадська думка виступає об'єктом міждисциплінарних досліджень, зокрема з позицій філософії, політичної науки, соціологічної науки, аналізу публічної політики, психології, комунікативістики, економічної теорії.

Сучасні підходи до аналізу громадської думки доби глобалізації представлено у роботах таких зарубіжних авторів, як У. Бек, П. Бурд'єс, Е. Гіденс, Е. Ноель-Нойман, Ю. Габермас, О. Тоффлер, С. Гантингтон, Ф. Фукуяма, М. Кастельс та ін.

Дослідженням громадської думки як важливого фактору демократизації присвячено емпіричні дослідження та теоретичні праці вітчизняних дослідників В. Бебика, Є. Головахи, В. Горбатенка, Н. Паніної, В. Паніотто,

С. Телешуна, В. Надраги, Л. Руйс Мендіскабаль, В. Шевченка та інших.

У наукових працях останніх десятиріч, які присвячені перспективам розвитку світової цивілізації та глобалізаційним процесам, наголос робиться на тому, що джерело політичних трансформацій сучасності знаходиться у розвитку комунікацій та інформаційних технологій. Говорять про “інформаційну революцію”, “інформаційну хвилю” (О. Тоффлер), “інформаційне суспільство” (М. Кастельс).

В роботі “Інформаційна епоха” М. Кастельс характеризує сучасну епоху як “інформаційну та глобальну”. Він пише, що в сучасному світі діє “єдина система в режимі реального часу та у масштабі всієї планети” [2, с. 105]. М. Кастельс підкреслює зв'язок інформації та соціальної організації: “термін “інформаційне” вказує на атрибут специфічної форми соціальної організації, в якій, завдяки новим технологічним умовам, що виникають в даний історичний період, генерування, обробка та передача інформації стали фундаментальними джерелами виробництва та влади” [2, с. 42].

Мета статті – дослідити формування громадської думки у добу глобалізації, визначити фактори впливу на цей процес, його особливості та складові.

Слід відзначити, що феномен громадської думки пов'язаний з епохою та країною, її неможливо зрозуміти та пояснити поза історичним та політичним контекстом. Глобалізація та “інформаціоналізація” впливають не тільки на економічну чи політичну систему, вони вносять свої власні корективи у формування громадської думки.

Під впливом інформаційних мереж та мас-медіа трансформується уявлення про суспільство, економіку, політику. Намагаючись окреслити смислові кордони поняття “глобалізація”, Т. Фрідмен пише про відсутність чіткого визначення феномена, який впливає на політичну реальність та проблему визначення суб'єкту глобалізаційного процесу. Він зазначає, що “...глобалізація формує владу, природу якої дуже складно визначити; в сучасному світі мова йде про глобальну владу, але постає проблема носія влади, суб'єкта владних відносин” [5, с. 450].

Е. Ноель-Нойман так характеризувала доробки щодо визначення “громадської думки”: “багатьом поколінням філософів та юристів, істориків, політологів та публіцистів видалось не по зубах дати чітке визначення громадської думки... Гарвуд Чилдс в 1965 році запропонував 50 визначень громадської думки, які він знайшов в письмових джерелах, ще в 1879 році з'явилося визначення “народна думка”, а Шефле в 1896 році писав про громадську думку як про “хаотичну реакцію мас” [4, с. 295].

Розуміння громадської думки у роботах Ю. Габермаса пов'язується з груповими інтересами, бо вона “стосується реагування людей на якусь подію, що свідчить про їхню належність до однієї і тієї ж самої соціальної групи... Така думка здобуває для себе атрибут громадськості тільки через зв'язок із груповими інтересами” [1, с. 296]. Він аналізує процес становлення та формування громадської думки, виділяючи ряд підходів. З одного боку, “новітня держава принцип своєї справедливості обумовлює народним суверенітетом, а це... визначається громадською думкою”, з іншого, під

впливом мас-медіа, – “місце громадської думки заступають... залежні від настрою симпатії” [1, с. 292].

У дослідженнях громадської думки модерної доби відбувся важливий крок, який полягав у відношенні поняття громадської думки до інстанцій влади та політичного панування. Так, зазначалось, що “громадська думка – це співвідносне поняття (корелят) до панування, щось таке, що тільки політично існує у визначених стосунках між владою та народом... й відокремлюється від сфери циркуляції псевдогромадської думки. Можна зіставити і порівняти два політично актуальні простори комунікативності: з одного боку, систему неформальних, особистих, кабінетних суджень, з іншого – формальні, авторизовані інституційно, думки” [1, с. 297].

Розуміння сутності феномену “громадська думка” змінювалось протягом часу, але незмінним залишалась головна її функція у демократичних країнах – бути інстанцією, яка виконує функції соціального контролю та критично контролює діяльність уряду. “Вітер” громадської думки здатен зруйнувати владу, але він так само може створювати її, не застосовуючи насильство.

Розкриваючи сутність процесів, пов’язаних з формуванням громадської думки, Ю. Габермас відзначає, що “комунікативному просторові кулуарних чи кабінетних суджень протистоїть сфера циркуляції псевдогромадської думки. Передусім, тут ідеться про думки, які у відносно вузькому колі, обминаючи маси населення, циркулюють у великій пресі... і серед тих, хто радить, впливає, вирішує, наділений політичними або політично актуальними компетенціями (кабінет, урядові комісії, адміністративні комітети, парламентські комісії, партноменклатура, профспілкові секретаріати тощо). Хоч ці псевдогромадські думки можуть адресуватися широкій публіці, однак... як інституційно уповноваженні судження вони завжди привілейовані і там ніколи не доходять до взаємного кореспондування з неорганізованою масою “публіки” [1, с. 302].

Оцінюючи громадську думку, Ю. Габермас зазначає, що “громадська думка набуває різного значення залежно від того, чи вона, як критична інстанція... ставить свої вимоги до здійснення політичної і соціальної влади, чи, як рецепторна інстанція, йде в найми до демонстративно та маніпулятивно поширюваної публіцистики, розрахованої на осіб, інституції, товари широкого споживання чи програм... Громадською думкою вважається й те її розуміння, яке панує в парламенті і обов’язкове для уряду” [1, с. 293].

Місцем репрезентації громадської думки в такому сенсі виступає парламент, бо саме через парламентські дебати громадська думка ознайомлює уряд зі своїми побажаннями, а уряд – громадську думку із своєю політикою. Але, зазначає Ю. Габермас, тоді поняття громадської думки нейтралізується, бо така теорія “заміщує публіку як суб’єкт громадської думки інстанціями... У такій “відкритій думці” неможливо визначити, чи вона засвідчила про себе у відкритій комунікативності, чи підтасована через медіатизування” [1, с. 294].

Глобальний інформаційний простір формує глобальну громадську думку, яка, в свою чергу, впливає на світовий ринок і політичну систему. Це означає, що з деяких питань формується і підтримується глобальна громадська думка, в той час як інші теми залишаються на національному або регіональному рівні.

Джеймс Лалл в роботі “Мас-медіа, комунікація, культура: глобальний підхід” пише про нові культурні території, що виникли внаслідок процесу “детериторіалізації”. Зокрема, він зазначає: “У сучасному світі, де комунікаційні технології, різноманітність символічних форм та необмеженість кібер-простору кидають виклик традиційним уявленням про простір, географічна територія усе ж зберігає чимале значення. І хоча “національні держави все ще забезпечують демаркацію важливих ідеологічних, суспільних і культурних відмінностей”, проте глобальні мас-медіа створюють “символічні нації” і підтримують альтернативні культурні ідентичності” [3, с. 204].

Одна зі складових глобалізаційних процесів, тобто вихід за кордони національних держав, веде до політичних та економічних конфліктів і виражається у протистоянні між противниками та прихильниками глобалізації. Т. Фрідмен відмічає особливий гомін громадської думки в глобалізованому світі: “Це гомін багатьох мільйонів робітників, що їх глобалізація збила з ніг і потоптала, та вони все одно підвелися і, обтріпавши з себе пиліюку, знову стукають у її двері, намагаючись потрапити до системи” [5, с. 455].

Новітній атрибут глобальної електронної взаємодії – інтерактивність. Проте, як пише М. Кастельс, вона не є загальнодоступною, бо комп’ютерна революція “починається на високому рівні освіти та багатства, але залишається... неспроможною охопити неосвічені маси та бідні країни, а тому нову мультимедіасистему формує бізнес, а не уряд” [2, с. 345].

М. Кастельс пише, що мультимедіа, розвиваючись, підтримують певну “соціальну/культурну” структуру, що характеризується соціальною та культурною диференціацією, яка має, в свою чергу, чотири складові: сегментування користувачів, зростання соціальної стратифікації серед користувачів, інтеграція всіх видів повідомлень в загальній когнітивній структурі та, можливо, головне, – те, що мультимедіа охоплюють більшість видів культурного вираження, створюючи феномен “реальної віртуальності” [2, с. 350].

Формування віртуальних спільнот можна розуміти як прояв такого роду диференціації, повідомлення диференціюються користувачами, які отримують згідно зі своїми інтересами переваги інтерактивних можливостей, створюючи нову символічну середу, в якій мультимедіа перетворюють віртуальність на нашу власну реальність.

Сучасні комунікаційні системи, інтегровані, інтегруючі та інтерактивні, дозволяють охопити всі види повідомлень: “лише присутність в цій інтегрованій системі дозволяє... соціалізувати повідомлення... З точки зору суспільства, комунікація на електронній основі... і є комунікацію” [2, с. 352].

Тому, можливо, “підтасована” і реальна (публічна) громадська думка мають спільну характеристику – віртуальність. Новітня комунікаційна система, завдячуючи перерахованим характеристикам, здатна інтегрувати все різноманіття потреб, інтересів та цінностей, включно з соціальними конфліктами.

Ціна включення в систему – це “адаптація до її логіки, до її мови, до її точок входу, до її кодування й декодування” [2, с. 353].

В роботі Томаса Фрідмена “Лексус і оливкове дерево” аналізується боротьба за глобальну громадську думку противників та прихильників глобалізації: “Ми звикли говорити про глобалізацію як про щось зовнішнє, до чого країна повинна під’єднатися, або щось нав’язане країні згори, і через те часто забуваємо, що в основі глобалізації, в самому її серці, є ще й потужний рух простих людей, кожного з нас” [5, с. 455].

Аналізуючи феномен “громадської думки”, так само неможливо оминути феномен глобальних трансформацій в сфері мас-медіа. Роль та функції мас-медіа у суспільстві аналізуються як Елізабет Ноель-Нойман, коли вона говорить про “спіраль мовчання”, так і Юргеном-Габермасом, коли він пише про “сфери відкритості” та становлення громадянського суспільства, а також Мануелем Кастельсом, який відмічає, що інформаційні технології спричиняють появу інтерактивної електронної комунікаційної мережі спільнот.

Роль мас-медіа в формуванні громадської думки важко переоцінити, оскільки окрім прямого впливу на масову аудиторію мас-медіа виконують функцію формування тематики, тобто визначають порядок денний шляхом активного висвітлення одних тем й уникаючи висвітлення інших.

Мас-медіа мають владу пропагувати і тиражувати правила суспільної поведінки, в суспільстві мас-медіа встановлюють порядок денний, новини підтверджують та посилюють вже сформовані уявлення про світ.

Використання медіа-ресурсу різними фінансово-економічними групами для набуття політичної ваги стало однією з визначальних характеристик пострадянського політичного простору. Діяльність мас-медіа у цьому контексті – невід’ємна частина політичних процесів, особливо вплив мас-медіа зростає під час виборчих політичних кампаній. Політики приймають участь у інформаційних війнах та медіа-скандалах, правила політичної боротьби та політичної доцільності нав’язуються медіа-простору України.

Феномен громадської думки формується і трансформується під впливом глобалізаційних процесів в інформаційній сфері, а в якості акселератору виступає “медіа-скандал”.

Медіа-скандал у публічній сфері виникає внаслідок порушення відповідності у стосунках між громадською думкою та діями політичних акторів. Інакше кажучи, медіа-скандали виникають внаслідок порушення представниками публічної політики соціальних норм та правил, що стає відомим суспільству завдяки діяльності мас-медіа. Сучасні мас-медіа мають можливість викласти скандальні факти у вигляді захоплюючої історії та спричинити загальний інтерес і жваве обговорення. Вплив медіа-скандалів на формування громадської думки можна розглядати у контексті теорії “встановлення порядку денного”, або “встановлення пріоритетів” (agenda setting).

Дискурсивна теорія Ю. Габермаса “відводить центральне місце процесові формування політичної громадської думки й політичної волі... вона розуміє принципи конституційної держави як послідовну відповідь на питання, як можна інституціоналізувати вимогливу комунікативну форму демократичного формування політичної думки та волі. Згідно з дискурсивною теорією, успіх дорадчої, заснованої на міркуваннях політики за-

лежить не від колективних дій громадянства, а від інституціоналізації процедур та умов спілкування (комунікації)” [4, с. 370].

Досліджуючи процес формування громадської думки в умовах глобалізації демократичні переходи, не можна зневажати роль політичних лідерів, які очолюють і спрямовують глобальну політику. Пріоритет у формуванні глобальної політики належить комунікативній владі, яка походить від громадян та утворює систему прийняття рішень та політичної поведінки, громадську думку та політичну волю. При цьому, основною характеристикою успішності, або неуспішності влади в умовах глобалізації, критерієм перевірки її дієздатності виступає те, чи переконує вона громадян. Ключовим періодом у такому переконанні у процесі взаємодії влади та громадян виступає період виборчої кампанії.

Визначаючи зв’язок формування громадської думки та діяльності політичних партій, Ю. Габермас писав, що “воля партій тотожна волі активного громадянства, отже, партія більшості щоразу виступає представником громадської думки... кулуарна чи кабінетна думка має бути спершу опрацьована в партіях, а відтак здобуває своє існування як “громадська” [1, с. 294].

Після виборів партія-переможець претендує на роль “рупора” громадської думки. Партія влади отримує право говорити від імені більшості до наступних кампаній.

Таким чином, процес формування громадської думки у добу глобалізації вийшов за кордони окремих країн або регіонів та сягнув світових масштабів. Глобалізована громадська думка, проте, не означає “єдина”. Скоріше, навпаки, розвиток мереж горизонтального доступного зв’язку дозволяє висловлювати власні думки всім користувачам (зокрема, й антиглобалісти використовують сучасні технологічні засоби для аргументації та впливу на громадську думку).

Громадська думка є не просто результатом спільної діяльності громадян, а інституцією, яка формується неформальними організаціями публічної сфери, політичними лідерами та партіями, урядами та глобальним громадянським суспільством, глобальними політичними та економічними акторами. Одним із основних факторів стає діяльність мас-медіа, які використовують інформаційні технології впливу.

Список використаних джерел

1. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії “громадянське суспільство” / Габермас Ю. – Львів: Літопис, 2000. – 320 с.
2. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Кастельс М.; пер с англ.; под науч. ред. О. И. Шкаратана. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
3. Лалл Дж. Мас-медіа, комунікація, культура. Глобальний підхід / Лалл Дж.; пер. з англ. – К.: “К. І. С.”, 2002. – 264 с.
4. Ноэль-Нойман Э. Общественное мнение. Открытие спирали молчания / Ноэль-Нойман Э.; пер. с нем. – М.: Прогресс-Академия, Весь Мир, 1996. – 352 с.
5. Фрідмен Т. Л. Лексус і оливкове дерево. Зрозуміти глобалізацію / Фрідмен Т. Л.; пер. з англ. М. Прокопович, Р. Скакуна. – Львів: “Г”, 2002. – 623 с.

References

1. Gabernas Ju. Strukturni peretvorennja u sferi vidkrytosti: doslidzhennja kategorii “gromadjans’ke suspiľ’stvo” / Gabernas Ju. – L’viv: Litopys, 2000. – 320 s.
2. Kastel’s M. Informacionnaja jepoha: jekonomika, obshhestvo i kul’tura / Kastel’s M.; per s angl.; pod nauch. red. O.I. Shkaratana. – M.: GU VShJe, 2000. – 608 s.
3. Lall Dzh. Mas-media, komunikacija, kul’tura. Global’nyj pidhid / Lall Dzh.; per. z angl. – K.: “K. I. S.”, 2002. – 264 s.

4. Nojel'–Nojman Je. Obshestvennoe mnenie. Otkrytie spirali molchanija /Nojel'–Nojman Je.; per. s nem. – M.: Progress–Akademija, Ves' Mir, 1996. – 352 s.

5. Fridmen T.L. Leksus i olykove derevo. Zrozumity globalizaciju /Fridmen T.L.; per. z angl. M.Prokopovych, R.Skakuna. – L'viv: "I", 2002. – 623 s.

Руженко Л. М., аспірантка кафедри соціальних теорій, Національний університет "Одеська юридическа академія" (Україна, Одеса), lidochkaruzhenko@gmail.com

Процесс формирования общественного мнения в эпоху глобализации

Исследовано особенности и составляющие процесса формирования общественного мнения в эпоху глобализации. С помощью исторического подхода и системного анализа исследуется сущность общественного мнения, определены изменения механизмов ее формирования под влиянием глобализации и роль в современной политической системе. Отмечено, что под влиянием процесса глобализации общественное мнение формируется локальными, национальными и глобальными политическими акторами и институтами глобального гражданского общества.

Ключевые слова: общественное мнение, глобализация, информационное общество, политические партии, гражданское общество.

Ruzhenko L. M., graduate student in the Department of Social Theories of National University "Odessa Law Academy" (Ukraine, Odessa), lidochkaruzhenko@gmail.com

The process of forming public opinion in the age of globalization

The article studies the characteristics and components of the process of public opinion in the age of globalization. Using a historical approach and system analysis nature of public opinion, definitely changes the mechanisms of its formation under the influence of globalization and the role in the current political system. It is noted that under the influence of globalization, public opinion is formed by local, national and global political actors and institutions of global civil society. Because of today's global process is the formation of global public opinion. The development of globalization entails not only the creation of supranational governance or multinational corporations. Public opinion also goes beyond the nation state and becomes an influential factor in global politics.

Keywords: public opinion, globalization, the information society, political parties and civil society.

* * *

УДК 316.3(4):351(470+571)

Рустамов А. С.

доцент кафедры политологии,
Бакинский государственный университет
(Азербайджан, Баку), q.abbasova@mail.ru

ПРОБЛЕМЫ МОНИТОРИНГА И ОЦЕНКИ ОРГАНИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНОЙ ПОМОЩИ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ КАК НАПРАВ- ЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ ГОСУДАРСТВА

Вопросы социальной помощи являются одним из важных направлений в деятельности государственных структур Азербайджана. Повышение уровня жизни отражается на формах и размере оказываемой социальной помощи. Однако методика определения размеров социальной помощи должна совершенствоваться из года в год. При этом должен учитываться опыт передовых стран, как по мониторингу, так и оценке качества социальной помощи.

Ключевые слова: социальная помощь, Азербайджан, мониторинг и оценка качества социальной помощи, опыт передовых стран.

(статья друкується мовою оригіналу)

История развития человеческой цивилизации основана на системе общественных отношений, которые усложнялись по мере появления новых форм социальной жизни. Взаимозависимость и внешняя среда требовали особой системы поддержки друг друга, в том числе тех, кто в этом особо нуждался. Политическая форма организации общественных отношений, а до них – патриархальный уклад жизни уже прямо предполагали особые меры для обеспечения сносного существования каждого члена общества, независимо от статуса, роли, которую они играли в обществе, материального положения и состояния здоровья.

Указанные меры, которые принимались в отношении отдельных членов общества, могли быть самыми разнообразными в зависимости от образа и стиля жизни, природно–климатических условий, исторических традиций, религиозных предписаний и т.д. Несмотря на кажущиеся различия, имеются общие основания, связанные со структурой потребностей и базовыми ценностями, т.е. правами каждого человека. Именно на этой основе стали формироваться подходы в оценке каждого социального факта и события, нуждающегося во внимании со стороны общественности. Отдельные страны приобрели в этом отношении большой опыт, в особенности следует отметить развитые страны, хотя и в развивающихся странах также ведется соответствующая работа.

Что же касается социальной политики, то известно, что данное направление государственной деятельности также является одним из важнейших с точки зрения накопления необходимого человеческого потенциала для активного участия людей в общественных делах.

В Азербайджане, который является развивающейся страной с большими благоприятными перспективами развития, благодаря своему выгодному географическому местоположению и богатым природным ресурсам, проводимая социальная политика соответствует социально–экономическому развитию, уровню жизни и, в определенной мере, потребностям населения. В Азербайджане проводится социально ориентированная социальная политика, реализуются программы, направленные на улучшение социальной помощи, социальной инфраструктуры в целом.

Экономическое развитие страны идет хорошими темпами, в итоге рост бюджетных доходов позволяет систематически увеличивать социальные расходы. За последние годы уровень бедности упал за последние 5–7 лет в несколько раз, окрепла система социального обеспечения. Бюджетные расходы в области социального обеспечения довольно значительны. К примеру, в 2012 году социальные расходы в бюджете страны составили 28%. За последние 7–8 лет было претворено в жизнь более 11 программ социального назначения. Значительная часть этих расходов реализовано в столице Баку и в регионах.

Так, только для молодежи были приняты две программы, охватившие 2005–2009 и 2011–2015 годы. На выполнение последней программы было израсходовано 80 млн. манатов [1].

Отметим также, что одним из направлений улучшения обеспечения социальной помощи в рамках социальной политики стало создание механизма оказания социальной помощи, в целях урегулирования уровня жизни малоимущих семей и тех слоев населения, которые в этом нуждаются.

Согласно Указу Президента республики от 25 октября 2005 года каждой семье, чьи месячные доходы ниже прожиточного минимума, должна оказываться социальная помощь. Причем эта помощь оказывается вне зависимости от причин, по которым данная категория населения осталась в указанной ситуации (потеря членом семьи трудоспособности, наличие безработного члена семьи, смерть одного из членов семьи, пропажа без вести, и т.д.).